Rakt på sak.

Teaterfunderingar.

Förord till den elektroniska utgåvan

Dessa *Teaterfunderingar* av **Ludvig Josephson** (1832-1899) har digitaliserats av Google Books och hämtats från Internet Archive och anpassats för Projekt Runeberg av Ralph E.

RAKT PÅ SAK

TEATERFUNDERINGAR

AF

Ludvig Josephson

FÖRSTE REGISSÖR OCH SCEN-INSTRCKTÖU VII) KONGL. OPERAN I STOCKHOLM

STOCKHOLM ADOLF BONNIER

Kongl. Hof- & UniversitetsbokhandUre.Stockholm isaac marcus' boktryckeri-aktiebolag

1 894.år man icke tala sanning? — Jo, om man har mod och lust därtill — och det bör man alltid ha, isynnerhet när det gäller samhällsviktiga eller kulturfrågor, hvilka råka inom olika partiers skotthåll och olika omdömeskretsar, där förvirrade eller oriktiga uppfattningar och känslostämningar, allt efter vindkasten gjort sig gällande. Då bör också den opartiska och rätt-tänkande upplysningen göra sitt till för att till någon del kunna tämja stormen.

Man skulle väl knappast tro, att jag, som redan en längre tid åtnjutit frihet från allt det bråk, som teatern har i beredskap för sina sceniska ledare, ändå icke kan underlåta att ägna de flesta af mina dagliga tankar åt allt som rör våra förnämsta Stockholmsteatrars förhållanden, såväl inom som utom desamma. Jag börjar nästan tro att jag för närvarande känner större lust att ägna min .uppmärksamhet åt våra scener sedda på afstånd, än att aktivt deltaga i den kamp de måste utkämpa för att finna nåd inför publiken eller kritiken — eller då de utsättas för begges onåd.Och detta är ju icke att undra på, när man i trettio år varit ordförande på själfva scenområdet och deltagit i de allra flesta konstnärliga angelägenheter, som rört sig kring detsamma. När man så plötsligt befinner sig fri från allt det enerverande sorl och det bråk, som scenens arbete framkallar, lefver man — ehuru sjuk — liksom upp på nytt igen.

När jag alltså nu igen begär ordet i de odrägliga och utslitna teaterfrågorna här i landet, då uppträder jag naturligtvis berörd af en mängd viktiga tilldragelser, som timat under de senaste teatersäsongerna, hvilka alla icke varit af natur att kunna tillfredsställa en varm vän af scenen.

Jag uppträder utanför alla partier (har aldrig tillhört något sådant) och vågar, på grund af min kanske något erkända erfarenhet, att yttra mig, för att, mellan alla de i saken inblandade, kunna intaga en bestämd och opartisk ståndpunkt.

Sakförhållandena ser jag sådana de äro och böra ses, och jag hoppas att de af litet hvar också slutligen skola efter nu rådande omständigheter riktigare bedömas. Jag ber därför mina läsare följa mig i spåren för att finna vägarna i några af teaterfrågornas labyrint.

Författaren.I.

» Får en komediförfattare skrifva predikningar ? - Hvarför inte - -

om han vill,

LESSING.

ser ut som om våra förnämsta teatrar i <3^; Stockholm, hvilka ju böra vara de värdiga förebilderna för alla teatrar i landet, aldrig skulle kunna komma till lugn, hvarken i fråga om deras administrativa eller konstnärliga ordnande. Den ena teaterdirektionen aflöser den andra eller associations-sällskap med societärer och af dem väld direktör bildas; men knappt har en ny direktör kommit till styret, förr än en hel här af motståndare och vedersakare bland publiken eller inom pressen, ja, inom själfva hans artistkår, slipa sina anfallsvapen och ett fruktansvärdt oväsen uppstår. Hela spektaklet — om jag så far uttrycka mig — daterar sig ända från den tid teatrar i allmänhet här i världen uppstodo och organiserades efter det system, som vår tid ännu anvisar dem att följa — de voro och äro härdar för krångel och missnöje, både inom och utom hus.6

Hos oss daterar sig oredan — för att icke tala om hvad under ett sekel redan förefallit — senast från den oroväckande dag, då vår nuvarande konung fann för godt att öfverlämna den trassliga teaterhärfvan att utredas af finansministern, och ökades medelst den knalleffekt, som direktör Nordqvist arrangerade, då han för några år sedan, för att rädda den gamla operan från det näst sista »fallrepet» erbjöd sig att på egen risk öfvertaga hela bördan. Detta modiga beslut hälsades af hela pressen och publiken med stora ovationer; men lika demonstrativt hälsades också direktör Willman, när han efter sin företrädare öfvertog chefskapet vid de kungliga teatrarna. Och huru klandrades han icke sedan? — och huru snöpligt aflägsnade man honom ej?!

Herr Buréns öfvertagande af operan var ett kraftprof, fullt ut lika modigt som herr Nord-qvists. Den väsentligaste skillnaden mellan dessa herrar var, att herr Burén icke var konstnär och icke kunde själf anföra orkestern liksom herr Nordqvist, men han var i stället en ansedd och human man, samt en framstående konstvän och hade bättre resurser, om det gällde att vinna gynnare inom de högre eller rika klasserna och att anskaffa penningar när sådana behöfdes, än sin företrädare. I den brist på framstående personligheter, hvilka kunna passa till chefskapet för en kunglig svensk operascen, där det praktiska rätta greppet ofta gäller mer än det konstnärliga, på grund af teaterns inskränkta pekuniera medel,7

var det, då valet skedde, en plikt att välja hellre en entusiasmerad dilettant med insikt i det finan-ciella än en egensinnig och bortskämd musiker eller kapellmästare.

Det är öfverallt svårt att finna en lämplig teaterchef för en förnäm teater och man far vara nöjd om en bland tio går med ära ur striden.

Vi veta ju alla. att ordspråket »alla nya kvastar sopa bra» icke har lång klang, utan snart, åtminstone efter ett par år, kan utbytas emot: »när kvasten är sliten, kan man ej sopa med biten.» Det ha' alla teaterdirektörer erfarit.

Efter det jublet för en ny teaterdirektör, som aflöser en gammal, på hvilken publiken hunnit tröttna, förklingat — och efter de sedvanliga anfallen af afundsjuka eller berättigadt klander, för hvilka obehagligheter de fleste teaterledare pläga vara utsatta, trots det beröm man rätt mången gång också slösat på dem,. — ana de själfva, fortare än mången tror, att populariteten för direktören ej kan blifva af någon lång varaktighet, såvida finanserna börja blifva oroande, understödsanhåll-ningarna närgångna, medlen till förökade inkomster anstötligare, och konstproduktionerna bli behäftade med en eller annan skavank. En liten vindpust från några missnöjda, som borde vara nöjda och som hafva gehör i en eller annan af våra tidningar, och det artar sig lätt till storm; det hafva vi ju upplefvat så många gånger.

Och blåser gör det nu, om äfven med uppehåll, från alla kanter, kring både den kung-8

liga operan, i Stjernströms på sin tid föraktade gamla Nya teater och kring Dramatiska teaterns (också en gång Stjernströms) trånga och eldfarliga knutar; men om dessa teatrars målsmän och ledare svepa bra omkring sig och ärligt göra sin plikt i ko7istnärligl och ekonomiskt hänseende, så kunna de väl också hålla ut, i den

förhoppningsfulla och förlåtliga tanken, att dessa båda gamla hedervärda institutioner, trots sina synder, ändock skola stå sig i hvad väder som helst, tidtals utan glans, tidtals i präktigt ljus, fastän stadsfullmäktige hvarken velat gratis släppa till gas eller elektrisk belysning. Det bästa ljuset skall komma från deras egen inneboende låga.

I konstnärligt afseende gå alla teatrar, allt efter omständigheterna, upp eller ned i den allmänna opinionens tycke. An beror det på tillgången eller bristen af det gifnas värde, eller på de utförandes konstnärliga förmåga. Lika bra kan det ju icke alltid vara, icke ens vid den bästa teater i världen.9

II.

Om man också icke med fullt fog kan anklaga våra förnämsta tidningsorgan för att under de senare åren hafva allt för mycket oroat teatrarna med för sträng eller orättfärdig kritik, så har man så mycket större skäl att med häpnad och ledsnad se, i hvilken hög grad af lättvindigt, sårande förtal och prat den »lilla» pressen, för att icke säga skandalpressen, har anfallit de begge s. k. kungiiga institutionerna.

Man bör väl kunna sätta tro till, då jag vågar förklara, att jag under hela min teatertid så vidt som möjligt har följt med de förnämsta tidningsorgan, äfven de af den lättare genren, som sysselsätta sig med teaterverksamheten i utlandet. Men maken till oblyghet i omdöme och utfall som i åtskilliga af våra icke så nogräknade dagliga svenska tidningar har jag aldrig i de främmande bladens teaterkritiker eller anmälningar kunnat upptäcka. Man skall länge förgäfves annorstädes än hos oss leta efter dylikt — om icke i skämttidningarna.

Herre Gud, det är ju icke att undra på, att den mindre seriösa följetonisten eller kåsören begagnar10

ett så pikant och osvikligt retmedel som teatern och hvad inom eller å densamma serveras, för att någon gång, för skämtets skull, förlöjliga hvad som passerat eller gifvits å teatrarna eller orda om kur det blifvit gifvet; men den oförsynta och oblyga råhet, som t. ex. en af morgontidningarnas musikreferenter riktigt con amore trakterat med, är af mer än upprörande art. Han eller hans tidning har bland annat om operan en gång sagt att »solisterna icke ägna sig för konstnärliga framställningar å en lyrisk-dramatisk scen af rang» — då likvisst sådana artister som exempelvis fruarna Östberg, Edling, Strandberg och Brag, fröken Karlsohn; herrar Ödman, Lundqvist, Strandberg m. fl. funnos bland de engagerade, — samt att »Operan far icke längre vara en försörjningsanstalt för lyrisk-dramatiska nulliteter».

I sådana föraktfulla uttryck om de för oss alla viktiga teaterinstitutionerna, i det cyniska och nedsättande i omdömet om både direktörer, sujetter och styresmän vid teatrarna, riktigt fråssa några af dessa belackare utan att blifva varnade, vare sig af sina tidningars egna hufvudredaktörer — hvilka vanligen eller troligtvis ej hafva tid att intressera sig för teaterkonsten — eller af tidningens läsare, i st. f. att denna sorgliga framfart borde väcka hela den bildade publikens afvoghet för att göra front mot detta förfaringssätt. Äfven om de klandrade ej äro värda att berömmas, behöfva de väl ej afstrafifas såsom brottslingar, hvilka skola ställas vid skampålen.11

Kan ett sådant tillvägagående gagna teaterkonsten? — Omöjligt! — Och det bevisar att en del af våra kritici alldeles icke gjort sig klart för hvad man egentligen har rätt att önska och fordra af våra teatrar.

I samma stund arbetet å teatrarna och hvarje af deras mindre lyckligt lottade sujetters gärning nedskälles, i stället för att kriticeras — ty skälla är icke kritik — skall konstens utöfning i dess helhet mattas och dess utöfvare känna sig hopplöst besvikna i sina bäst menade afsikter. Ty äfven en klen sångare och skådespelare kan ju ha goda föresatser. En teaterpersonal kan icke bestå af idel berömdheter; de flesta äro i regeln medelmåttor eller mindre än så. Men utan dem skulle man icke kunna utföra något som helst å teatern. De behöfvas alla. De utmärkta förmågorna höra ju naturligtvis till undantagen.

Man skall lugnande säga oss, att detta ned- . sablande i vissa tidningar ju icke är så farligt, ty konsten, då den är sann och dess utöfvande sant och konstnärligt menadt, behöfver icke taga sig för när af dessa hårda anfall — och den kloke och erfarne konstnären tar sig heller icke för när däraf.

Men modet, som hos hvarje människa är nödvändigt för att upprätthålla kraften och arbetslusten, behöfves ännu mer hos den, som, ännu ung och sträfsam, men icke erkänd, arbetar inom den svåra sceniska konstens område.

Den unge konstadepten far icke förlora modet. I saknad12

af fingervisningen af den vänliga handen, som kan uppmuntrande leda honom vidare mot idealets sfer, skall han snart råka in i ett så tröstlöst mörker, genom de hårda omdömen, som till och med göra honom misstänkt hos hans kanske egen villrådige teaterchef, att han snafvar och faller och troligen aldrig mera skall resa sig för att finna den väg, som borde ha ledt honom till det eftersträfvade målet. Och för den, som intresselöst alldeles icke bryr sig om att sträfva efter ett högre mål, för honom är ovettet heller ej behöfligt! Det förbättrar ej heller då.

Alla teaterledare och alla skådespelarekonstens utöfvare sträfva visserligen icke på de ljusa vägarna efter detta ideella mål; nej, dunklet, i hvilket många af dem ännu dväljas, är merendels så kompakt, att hvarken uppmuntran eller sann kritik kan leta rätt på dem och med sina facklor leda dem dit, där vi allra helst skulle önska finna dem. Men äfven dessa ignoranter kunna fortfarande så förhärdas genom de otympliga varningar eller väckelser de ofta genom kritikens misttrumpeter röna, att de genom oljudet förlora fattningen och balansen — och lusten.

Den ambition, af hvars goda frukter de någon gång hafva sökt näring, tappa de bort, och råka slutligen in på försoffelsens och likgiltighetens vägar, hvarefter det blir för sent att väcka dem till nytt och innehållsrikt lif.

Då inträffar, liksom efter alla misslyckade försök att ordna det osammanhängande, revolu-13

tionen, anarkien inom teatern! Den har visat sig vid operan, den råder — om också kufvad — vid Dramatiska teatern.

Innan bomben kastas, afskeda några af direktörerna de dåliga artisterna för att ofifra åt de vrede gudarna — och de goda artisterna — afsätta direktörerna!14

III.

Det är ganska egendomligt att lägga märke till hvad som under de senaste åren passerat inom den svenska teatervärlden.

Opera-sujetternas hurrarop för herr Nord-qvists djärfva ingripande i handlingen och deras för honom snart därpå utskrifna förvisningsorder från operans område, där han hvarken skulle fa leda teaterns öde eller dess orkester, följde hvarandra ganska tätt i spåren.

Var han icke en lämplig direktör, hvarom meningarna kunna vara delade — så var han en utmärkt orkesterdirigent och som sådan icke ersatt och enligt min mening ännu själfskrifven på platsen. Och ännu ypperligare skulle han vara där, sedan allhärskar-nyckerna icke finge rådrum på anförarestolen. Härsklystna den i orkestern har under långa tider skadat arbetsordningen vid operan och intet teater-regemente är så skadligt som kapellmästare-regementet eller öfverhufvud hvart öfversitteri, som utgår från en teaters speciella kår, från dess ämbets- eller tjänstemannagrupp, representerad af en fackchef.

Jag såg och ser i herr Nordqvists person-15

liga ekonomiska framgångar under de första åren af hans djärfva företag, endast en rättmätig tur såsom belöning för det raska i hans modiga beslut, samt en gifven följd däraf den tillslutning som allmänheten och pressen då, som nästan alltid vid extra förhållanden, var villig att skänka den nye teaterledaren, han måtte ha varit eller hetat hvad som helst.

Hade det icke varit herr Nordqvist — herr X kunde lika så gärna ha lyckats att förtjäna pengar på operaföretaget, där allt det första spelåret förblef vid det gamla, och knappt ett enda nytt stycke upptogs på repertoaren.

Herr Nordqvist lefde endast på de operor, som redan gifvits under hans föregångares och herr Willmans ledning — och med hvad herr Willman misslyckades, med det lyckades herr Nordqvist. Först senare grep han sig an med uppsättandet af några nya förträffliga operaverk; men först sedan han bragt »sein Schäflein ins trockene». Och med sådana anslag, som då stodo herr Nordqvist till buds, kunde till och med en för tillfället med mindre tur utrustad direktör än herr Nordqvist ha stått sig ganska bra.

När så Operabyggnadskonsortiet i brådskan drog i kull det gamla operahuset och tvingade hela inrättningen att

söka nytt tak öfver hufvudet, i st. f. att låta den vördnadsvärda gamla Gustavianska inrättningen stå orubbad intill ett nytt tidsenligt operahus på annan utfunderad lämplig plats blifvit upprest, då gingo naturligtvis herri6

Nordqvists personliga beräkningar omkull efter missräkningarna i kalkylerna öfver flyttningskostnaderna till och inredandet af Svenska teatern, och han skyndade sig att öfverföra risken på sujetternas och öfriga engagerades egna axlar; de fingo äran af att bli delaktiga i vinsten och förlusten.

Det är alltid så: när de nya direktörerna hunnit att fa rutin och bli liksom litet klokare, både i det estetiska och ekonomiska — men märka kassabristerna —, då kommer den ekonomiska ruinen öfverraskande, fast smygande öfver de oskyldige — och så bär det af både med ordning och direktörer!

Det var då som en del af de missnöjda su-jetterna revolterande kastade styrmannen öfver bord. Sättet var nog ohöfligt och teaterdisciplinen led ett starkt afbrott. Handlingen var icke att försvara; tillämpningen var för grof; men månne icke herr Nordqvists egen hållning framkallade öfverdriften? —

De upproriska höllo i sig till en tid — tills den vacklande konstnärsegoismen började tröttna och en ny sakernas ordning hade blifvit ett »sine qua non» för operans fortsättande. Ett nytt tillstånd måste skapas och på nya administrativa grunder. —

Herr Burén fanns — och var lyckligtvis

villig.17

IV.

Det är en fullkomlig orättvisa att redan nu för strängt bedöma herr Buréns åtgärder för det konstnärliga inom operan.

Den direktör, som plötsligt, utan fackkunskaper öfvertager den komplicerade ledningen af en stor teater, behöfver minst ett par års erfarenhet för. att nöjaktigt afge vittnesbörd om han är det svåra kallet vuxen eller ej.

Att börja med måste han ju så godt som blindt lita på sina fackchefer och följa deras råd och erfarenhet, om de äro erkändt skickliga — och vill han i förtid emancipera sig därifrån, skall han snart inse, att de möjliga misstagen och mtssräk]iingarna — näst efter publikens bristande understöd — uteslutande måste skrifvas på hans egen räkning.

Hvarje ny direktör vid en kunglig eller nationalteater — vare sig han ofrivilligt blifvit väld eller öfvertalad till att öfvertaga posten, eller han själf af äregirighet eller inneboende håg åtrått densamma, hoppas att kunna uträtta mera för det hela än sin företrädare, hur skicklig denne än varit — så mycket mer om denne variti8

klandrad: men inom kort skall han erfara hur lätt det är, att, äfven med de bästa betingelser, fastna i stöpet.

Ett fel, som vidlåder alla på en sådan plats plötsligt försatta direktörer är deras tro på ofelbarheten af ett för ifrigt jäktande efter alldeles nya eller förut ej gifna arbeten inom operalitteraturen. Nytt skall naturligtvis gifvas, men med urskillning och måtta.

Man har sig ju bekant, att de stora operascenerna i Europa med stora anslag af furste eller stat icke äro skyldiga att gifva mer än ett ganska begränsadt antal nya operor under hvarje spelår, och vid Stockholms operascen har man till och med under framstående chefer ansett att ungefär fyra nya operaprogram under spelåret varit fullt tillräckliga såsom quantum. Kungliga operan har dock exempelvis redan under denna säsongs fem första månader gifvit fyra helt och hållet nya operaprogram och — utom mängden af de å repertoaren sedvanligt stående operorna — fem repriser af operor, som under en mängd år alldeles legat ur repertoaren, således med fullkomligt ny rollbesättning, hvilket, hvad arbetet beträffar, vill säga precis detsamma som nva operors instuderande. Detta är en misshushållning både i konstnärligt och ekonomiskt afseende och det straffar sig själf därför att intet af det upptagna under säsongen hinner spelas ut, och därför att ny-hetsjäktandet skjuter bort det ena stycket efter19

det andra från spellistan. Därför är detta system i längden omöjligt att hålla i gång.

När så denna ifver af naturliga orsaker upphör, skall publiken och kritiken, bortskämd under första iltågsfarten, klandra teaterstyrelsen för slapphet och ej förstå, att det är trötthet och andnöd, som, förutom sjukdomsfallen, orsakat stagnationen.

En operascens gamla lager, den gamla gående repertoaren, är ju, liksom det äldre lagret i hvarje aftär, dock en begärlig eller nödvändig vara, som publiken vant sig vid att tycka om. Afkastningen af densamma är det hufvudsakliga kapital, som affären (teatern) skall bygga på och lefva af. Och fruktar man för att folk skall skrika om att det är gammalmodigt, så kan man ju genom lämpligt förnyande af rollbesättningen och ny lockande och god inscenering söka hålla den gamla omtyckta repertoaren gående. Och därtill fordras också omsorg och tid. Försök i denna riktning hafva ju under den nya styrelsen redan visat sig med godt resultat.

En operascen, så rik på färdiga och när som helst gifbara operor som vår, behöfver alldeles icke öfveranstränga sig eller sin personal under en hel säsong med mer än just så många repriser och nyheter som operastyrelsen redan under de sist gångna månaderna gifvit; åtminstone ej med mer än tre stora helaftonsoperor och tvenne plockprogram af en- eller tvåakts-operor, pius tre à fyra repriser af äldre operor20

af betydenhet. Den stående repertoaren fyller resten.

Följden af den öfveransträngning jag talat om, blir, att mängden af de färdiginöfvade äldre repertoaroperorna, när de skola gifvas, på grund af bristande tid till öfning icke fa mer än en, — ja, kanske knappast någon repetition och därför blifva slarfvigt eller bristfälligt gifna. De utsätta härigenom förmän och ledare jämte personalen för anmärkningar från kritiken och publiken, hvilka anmärkningar helst icke borde förekomma vid en scen af rang, som har häfd och fortfarande hedersomnämnande att tillvarataga. Ingen opera af de redan färdiga borde efter några månaders hvila gå öfver scenen förr än efter några sångrums- och två à tre scenrepetitioner, hvaraf en fullständig; framför allt ej om nya rollinnehafvare skola försöka sig i dem. Utan sådana repetitioner kunna ej heller nya orkesteranförare eller regissörer och instruktörer samvetsgrant svara för korrekthet i det hela eller i detaljerna.

Att detta system icke alltid följts är för resten ett lyte, som far tillskrifvas den förra regimen å kungliga operan och var okändt under det äldre styrelsesättet. Därför att några operascener i utlandet börjat att slarfva på detta sätt, egentligen för kapellmästar-bekvämlighetens skull, behöfva vi ej imitera detta ofog. Och hur kan man begära att körpersonalen, jäktad som den på senare tider varit, skall kunna smälta dennamassa nya noter och text, tillika med återupp-repningen af den gamla stora repertoaren, och fullkomligt kunna vara säker om att haspla ur sig dessa många läxor; i synnerhet då en stor del af denna personal nyligen blifvit anställd. Begär man så, som hos oss i Stockholm, ett vida större deltagande i handlingen af körper-sonalen än på många af de största teatrar i utlandet, då har man ställt anspråk på denna kår, som gränsa till omöjligheterna — och till denna kårs heder vill jag förklara, att den i mångt och mycket öfverträffar hvad dess kamrater å en hel del andra berömda operascener prestera.

Ej heller torde i öfverläggningarna med fackcheferna förbises, att rollfördelningen göres icke uteslutande från musikalisk (sångbar) hänsyn, utan äfven förbindelsen mellan rollens dramatiska innebörd och karakter sättes i paritet med den föreslagne artistens sceniska förmåga, yttre personlighet och skaplynne.

Detta kan vara svårt nog ibland, men rättvisan, så väl den estetiska som den direktoriala, kräfver att så sker; likaså rättvisan att icke belasta någon med för många uppgifter, medan andra gå lediga från för dem önskvärdt arbete.22

V.

Äro anmärkningar i ett och annat afseende att göra mot operans verksamhet (och till hvilka jag återkommer), ju gravare och desto mer befogade anmärkningar kunna göras mot Dramatiska teaterns verksamhet i allmänhet, och i synnerhet mot dess konstnärliga administration och arbetsordning.

Om man erinrar sig hvad denna teater var, hvilket rum den i konstnärligt afseende intog då dess gamla, ypperliga

stamtrupp flyttade dit ned med all sin ryktbarhet från den gamla Stora teatern — huru fattigt — for att icke säga futtigt ter sig nu det hela!

Till dess försvar hjälper ej att uppräkna namnen på några fa framstående skådespelareförmågor af första eller andra rang, så länge bland dessa finnas artister, som endast leka med konsten, knappast kunna nöjaktigt sina läxor och icke alltid fråga efter det allra nödvändigaste vid en dramatisk framställning; nämligen verkan af ett godt samspel och språkets, diktionens renhet, skola och stil. De artister, som fela häruti, fördärfva arbetet för sina plikttrogna kamrater.23

Men huru kan det vara annorlunda, när direktören för detta sällskap, som själf är en uppburen skådespelare och själf fungerat som lycklig regissör, numera endast tager en obetydlig aktiv del i de dagliga öfningarna och deras öfvervakande, öfver-lämnande dem — icke i de skickligaste händer, som kunde stå till buds, utan med afsikt — eller kanske af beskedlig eftergifvenhet — i sådana, som sujetterna helst önska, därför att de i sin själf-kärlek icke vilja upplysas eller rättas. Artist-fÖrgudningen i Stockholm har gjort många af dem omottagliga för förnuftiga råd, om de ej komma från en auktoritet, som de för skams skull måste tigande åhöra och rätta sig efter.

Man skall, med kännedom om hur det går till under öfningarna på andra första rangens teatrar, med vemod höra omtalas diverse repetitioner på Dramatiska teatern, för att få förklaring på teaterförfallets orsaker och verkan. Sceninstruktören å Dramatiska teatern är beklagligtvis lika maktlös som osäker och står där endast som en kontrollör på läxan, ett appendix till sufflören, och direktören är i allmänhet ej oftare närvarande än då han själf innehar en roll i det stycke som öfvas; och äfven då bidrager hans närvaro kanske ej alltid till ernåendet af det bästa resultatet.

Och bidrager han ej själf, skulle ju kunna hända, att han, först på den sista repetitionen, då det är för sent, vill göra om allt det, som den ledande regissören i iscensättningen anordnat.

Det är ett system af dåsig likgiltighet och-4

en lättfärdig fatalism, som utmynnar i uttrycket — »après nous le deluge», som städse med sällsynt undantag gör sig gällande å Dramatiska teatern. Ingen är ansvarig för någonting, — direktören förskansar sig bakom associationen. — Den skrifna repertoarens bestämmelser, att ett stycke skall gå på den eller den beramade dagen, är det enda absolut lagliga rättesnöret. Om stycket är färdigt att kunna med heder spelas — eller ej, blir en bisak. — Ökad intägt är hufvudsaken. Och när hvarken publik eller kritik uppenbart harmas öfver skarpt morgon-eller middagsglada framställare eller öfver bristande memorering — hvem behöfver skämmas då bland de styrande eller personalen? —

Också bära allt för ofta föreställningarna å denna teater syn för sägen. Med hvilken harm begifver sig icke konstvännen då från dessa föreställningar, därför att han ser, att, trots talangerna, icke allt är eftersträfvadt i det hela eller af hvar och en enskildt för att kunna nå det fullgoda, konstnärliga resultatet. — Af den forna traditionen i spelet synes ej mycket. Rollfördelningen är i många fall i oriktiga händer. Moralen och ambitionen blifva i flere afseenden förslappade dygder å denna scen, där de ända från Anders Lindebergs, Torsslows och Stjern-ströms tid och ännu under de senare åren, så länge denna scen sorterade under den för de båda kgl. scenerna rådande direktionen, traditionellt existerade.Men denna tradition, liksom all annan, efter-sträfvas ej vidare å denna teater. Repertoarens val, med rätta ofta klandradt, har slutligen under sista tiden visat en slags hållning åt det bättre; men urvalet har varit gjordt med brist på omväxling och på litterär takt och erfarenhet. Man har löjligtvis låtsat äfla att gifva otacksamma pjeser från den klassiska repertoaren med dålig rollfördelning och illa inscenerade. Ett och annat bättre undantag häfver icke regeln. Man har skrutit med några Molière-stycken, som med några få skådespelares talangfulla återgifvande af sina respektive roller, i det stora hela alldeles icke i återgifvandet påmint om Moliére, och skulle icke den, trots allt förfall, ännu i gunsten hos en del af publiken stående teatern kunnat visa sin styrka i återgifvandet af några af de moderna nyare franska, spanska, tyska och original-karaktersskåde-spelen och komedierna, så skulle för länge sedan stafven varit bruten öfver en skådebana, som så lättsinnigt handskats med sitt rykte och anseende.

Närmast förbunden med en nationalteaters värdighet är den omsorg den visar de egna fosterländska författarna.

Man skulle ju vara orättvis, om man icke erkände att Dramatiska teatern redan länge och nu under de senare åren i ganska stor utsträckning öppnat sina portar för de svenska teaterförfattarna, som väl själfva ökat sin falang, ty den ene drar den andra med sig; men äfven i denna stora utsträckning har på sista tiden en26

okonstnärlig öfverdrift gjort sig gällande — mycket af det spelade hade hellre bort refuseras än antagas, därför att det erbjudna varit allt för svagt för att begära hemrätt å vår, ännu till namnet, första scen. Många af deras inlämnade goda och framstående nya originalstycken hafva däremot alldeles icke ihågkommits — icke ens trots det gifna löftet att uppföra dem. Och huru har Dramatiska teatern efter en teaters oafvisliga plikt för öfrigt skött de inhemska bättre författarna och deras rätt att varda ihågkomna? Sedan Dramatiska teatern blifvit ett så godt som enskildt företag, grundadt på associationsprincipen, där den största utdelningen åt sujetterna blir hufvudsak och absorberar alla andra intressen, gäller den höga medelrecetten allt! — allt annat frågar man ej efter. Ehuruväl styrelsen i sin ursprungliga budget uppgjort kalkylen så att debet och kredit skulle kunna gå ihop efter 700 à 740 kronors medelrecett, har man på sista åren höjt sitt förvärfsbegär och påstått sig ej kunna spela under 1,000 kr. Detta hindrar dock ej alls att man, helst då ett utländskt stycke står på repertoaren och hvaruti det för en eller annan af de styrande kan befinnas angenämare att uppträda, helt beskedligt nöjer sig med till och med aftonrecett af 250 à 300 kr.

När så en svensk författares stycke gjort lycka, men recetten på ogynsamma aftnar, — hvilket ofta har sina förklarliga skäl, — under en eller ett par föreställningar sjunker till 700, 600 eller27

500 kr., då kastas helt enkelt hans stycke undan på rena svepskälsgrunder och kommer sedan icke upp på repertoaren igen. För författaren är det ju af vikt, att han får så mycket pekuniärt utbyte som möjligt af sitt arbete; men hur skall han kunna fa det i ett land som vårt, där den publik, som han bygger på, i sig själf är så liten; och där bokförläggaren, äfven utan skyldighet af författarhonorar, knappt vill trycka ett teaterstycke, derför att det hos oss har så få läsare?

Ofta låter Dramatiska teaterns nuvarande styrelse en författares redan under öfning varande arbete undanskjutas af ett annat, hvars författare är »persona grata» hos styrelsen och som man därför vill gynna på den andras bekostnad. Slutligen kommer den tålmodige författarens stycke fram kort före jul eller i maj månad, de sämsta teaterveckorna under hela säsongen. På de tider publiken icke har vana att besöka teatern kunna styckena ej draga folk, och då har styrelsens ringa intresse och dess anhängares afvoghet och intriger otroligt lätt att köra bort dessa stycken från repertoaren, under förevändning att de icke »gå». Mångfaldiga exempel af ett sådant beräknadt hänsynslöst förfarande skulle kunna påvisas. Från Dramatiska teaterns sida är detta emellertid en dålig beräkning, liksom allt dåligt af beräkning är dåligt i sig självt.

Teatern spelar på detta sätt aldrig in på dessa stycken, för hvilka den ofta påkostat nyadekorationer och kostymer, hvad den som väl kalkylerande aflarsanstalt borde vara i stånd till. Hvarje nytt stycke, som första gångerna slår an, bör ju ges så ofta som möjligt, både för teaterns egen och för författarens skull, och teatern far visst ej vara för njugg att gifva dylika stycken under några söndagsföreställningar, då fullt hus är att påräkna. Af pur snålhet, för att inbespara författarearvodena, hindrar styrelsen att så far ske. Man köpslår till och med, säges det, om förändrade honorarvillkor med den författare, hvars stycke tagit allt för stor fart. Man hotar honom att, om de erbjudna villkoren ej antagas, nedlägga dennes ärliga arbete. Ja, för att förstöra framgången af ett stycke, låter man ibland icke uppföra det oftare än högst hvar åttonde eller fjortonde dag, och då »på försök». Hur skall ett stycke kunna hålla sig kvar på scenen då publiken hunnit glömma det och ej ser det annon-seradt eller hör det omtalas? Nej, den absoluta egoismen är Dramatiska teaterns valspråk, och ändå hafva aftärerna, just på grund af planlös beräkning, personlig hänsyn och kulissintriger, sedan någon tid gått ganska klent — och fru Hartman måste bli den räddande engeln.

Ett nytt uppslag i denna teaters skötsel måste inträda, ty snart är det icke mera möjligt för teaterkonstens sanna vänner att härda ut med alla de orimligheter, som förhållandena inom Dramatiska teatern pålägga oss.

Lika nödvändigt som det är att landets29

första dramatiska scen bör understödjas af fursten eller staten genom ett efter förhållandena passande anslag, lika säkert är att, förr än detta sker, den Dramatiska teatern icke skall kunna tvingas eller väckas till konstnärliga garantier mot litteraturen, originalförfattarna och de bästa artister, som kunna anskaffas.

Det är ej nog med att operan har sitt anslag; den dramatiska scenen, som borde intaga hedersplatsen — därför att den rena dramatiska konsten är hufvudsaken af all scenisk konst — måste också hafva sitt, för att bortrensa allt det okonstnärliga och antiadministrativa ofog, som alltför länge fatt frodas under den nuvarande regimen, och af hvilkens beklagliga följder — äfven sedan den cn gång upphört — vi förvisso länge få känna svedan.30

VI.

Om man får döma af de underrättelser och recensioner, som under senare tider ingått från våra många numera ganska högt anskrifna resande teatersällskap, så tyckas fordringarna i provinsen ställas högre från publikens och kritikens sida än i självfva hufvudstaden. Till följd däraf hafva åtskilliga af dessa landsortstruppers rätt aktningsvärda sujetter blifvit framhållna i sina prestationer på ett sätt, som gör att vårt omdöme om de tournerande sällskapen och deras koryféer, har blifvit så gynnsamt stämdt, att vi nästan önska dem församlade i Stockholm, för att, om ryktet om deras förträfflighet talat sant, vi med dem måtte rekrytera våra egna teatrars glesnade led i stället för att dessa friska krafter skola spridas eller strös ut kring land och rike för att småningom förgås.

Vi hafva måhända att tacka direktör August Lindberg och Svenska teatern i Helsingfors, jämte några nybildade smärre sällskap i Sverige för att efter Nya eller Svenska teaterns upphörande vissa fångster gjordes, som förorsakat nya plantskolor. Dessas ledare hafva aktningsvärdtnog sökt att höja smaken, och när smaken höjes genom god repertoar, så höjes också skådespelarna af dessa orsakers naturliga följder.

Men hvarför sker ingen rekrytering af dessa nyuppståndna eller sedan länge erkända goda krafter vid Dramatiska teatern i Stockholm? (Vid Operan har det skett.) — Därför att associationssystemet, om hvilket jag förut talat, där icke kan förlika sig med den liberala uppfattningen, att möjligen de pekuniära behållningarna skulle bli mindre för societärerna och nya rollkonkurrenter möjligen skulle kunna uppstå, som draga publikens intresse från de äldre sujetterna; liksom det icke funnes rum för flere talanger!

De flesta af Dramatiska teaterns nuvarande sujetter kunna ju icke göra anspråk på att tillhöra »landen regime», de flesta ha ju själfva — och ej för så länge sedan — samlats ihop från privatteatrarna. Nå, hvarför då denna stursk-het? Blir man genast ett högre väsen när man fatt anställning vid Dramatiska teatern — hur enkel man än är? — Det ser så ut! —

Rollmonopolet dödar just teater-konst-utveck-lingen. Och för en sådan lumpen och okonstnärlig uppfattning hos både styrelse och sujetter skall den viktigaste arten af scenisk konst i Stockholm gå under! — Det får ej ske!

Alltså, revolution! Vid landets första dramatiska scen skola och måste de bästa sceniska krafterna finnas samlade! Och under den bästa ledning!32

Till dessa frågor hör ju allra närmast den på senare tider så mycket dryftade regissörsfrågan å Dramatiska teatern.

Jag tror att såväl styrelsen för nämnde teater, som ock de tidningar, hvilka ifrigast blandat sig i denna angelägenhet, i vissa synpunkter haft både rätt och orätt. — Det såg ju betänkligt ut när både ledande artiklar och insändare i tidningarna upphöjde" riktiga anfallsskri mot Dramatiska teatern därför att den, när herr Harald Molander af många skäl och orsaker, som ej höra hit, ansåg sin ställning vid Svenska teatern i Helsingfors ohållbar och ville lämna den — icke genast var villig att engagera herr Molander såsom den lämpligaste och bäste förste regissören och sceninstruktören, som kunde fas och för tillfället var ledig.

Det betänkliga låg däruti, att några tidningar nog närgånget blandade sig i en så intim och privat fråga som teaterstyrelsernas egen privata rätt att taga sina tjänstemän där de för godt finna. Har nu en teater redan gjort sitt val och kort förut anställt en ledande regissör, så är det väl för mycket begärdt att samma teater, endast på

tidningarnas och några antagonisters ifriga rop skall nolens volens kassera sin förste tjänsteman — i synnerhet om teatern känner sig nöjd med det val den redan gjort.

Sådan var mångas uppfattning från rättvis och human synpunkt, och man kan icke neka att den rätt taget låter försvara sig, ty därför33

att en person utan plats söker tränga sig in på en annans, som har all anledning att tro sig sitta säker — vare sig detta fall inträffar på en teater eller i en fabrik eller affär (af hvad slag som helst), — så blir afgörandet beroende at hvad principalen i denna affär beslutar eller finner rätt eller orätt. De utanför stående ha intet därmed att skaffa.

Visserligen förmäler ryktet, att Dramatiska teatern ett år förut varit villig att engagera herr Molander, men att den slutliga uppgörelsen om villkoren kom för sent, då herr Molander under den långa väntan ånyo fästat sig vid Helsingfors teater.

Äfven åt herr Aug. Lindberg hade platsen erbjudits. Han hade ej lust att antaga den.

Men saken måste också ses från en annan sida: pressen, kritiken har en oafvislig rätt såsom publikens organ och opinionens ledare att vaka öfver alla allmänna angelägenheter och icke minst öfver samhällets litterära och estetiska intressen.

Om därför kritiken i instuderingen och uppsättningen af vissa teaterstycken å en viss teater finner, att den skickligt ledande handen saknas, så har denna kritik ovillkorligen rätt i att göra antydan härom och att i konstens intresse begära ändring i den medelmåttiga eller dåliga ledningen genom att utbyta den mot en bättre. Har så kritiken till på köpet en skicklig kandidat att föreslå — som här i fråga var fallet —

334

och som Dramatiska teaterns direktör — enligt hans egen utsago till många, inför associationsmedlemmarna förordat, så kan man heller icke med fog klandra de ifrare i tidningarna, som rekommenderade herr Molander, ty, frånräknadt hans fel (och hvem har icke sådana), är han vuxen platsen och skulle otvifvelaktfgt ha varit den teatern liksom många andra till stort gagn.

Det vrånga hos dem, som pockade, låg i att vilja utan vidare göra en omflyttning nästan i olaga tid och i ett partiskt utbasunande af sin kandidats förtjänster utan att också taga hans brister och fel i betraktande. Det vrånga i teaterstyrelsens envishet, att slutligen icke alls vilja inlåta sig på ombytet af regissör, äfven efter laga uppsägningstid, låg däri, att teaterns asso-ciéer helst ville behålla den automatiske scenledaren för att fortfarande fa förblifva herrar på täppan och naturligtvis fruktade en själfständig och med auktoritet utrustad förste regissör, som icke hade lust att spela rollen af bulvan.

Att Dramatiska teatern emellertid är i behof af en genomgripande ändring i regie-frågan, den nästan viktigaste af alla angelägenheter för att bringa ordning i all den villrådighet, som inom

denna teater är härskande, är utan gensägelse säkert.

*

Regissörs-frågan vid Operan torde också blifva i behof af öfverläggning för att för framtiden ordnas på ett lämpligt och tillfredsställande sätt.35

Det synes mig helt förklarligt, att jag, hunnen till några och sextio års ålder och sjuklig, efter några och trettio års öfveransträngning såsom teaterledare, sceninstruktör och iscen-sättare kunde vara i behof af att draga mig tillbaka, både för det helas och för min egen skull; ty att, utsliten och trött efter att ha iscensatt eller öfvervakat återuppförandet af inemot i,ooo teaterstycken af alla slag på landets förnämsta och mindre scener och i Norge, ännu fresta fantasiens nötta trådar och gå i vägen för yngre och friskare krafter, hvilka begära att få försöka sig, det anser jag vara oriktigt — och borde väl mitt långvariga arbete inom teaterns tjänst på gamla dagar på annat sätt kunna bereda mig en behöflig om också anspråkslös inkomst.

Jag skulle vilja föreslå kungl, operans direktion att såsom förste regissör på försök anställa vår berömde landsman sångaren Johannes Elm-blad, om hvilken ryktet förmält att han i Prag och på andra platser i utlandet gjort sig synnerligen bemärkt såsom iscensättare. Att han sjelf är en duktig operasångare och god framställare — egenskaper från hvilka han ej bör afstå —- äro väl ej så gynnsamma faktorer när han såsom iscensättare och instruktör uteslutande bör ägna sin uppmärksamhet åt det helas återgifvande, — men jämte den nu fungerande redan anställde omtänksamme regissören, herr Rundberg, torde herr Elmblad kunna fylla Operans kraf på omsorgsfull regie och denna angelägenhet både praktiskt och36

ändamålsenligt, i brist på bättre förslag, sålunda kunna ordnas.

Tvenne andra viktiga platser vid Operan, maskinmästarens och inspicientens (2:dra regissören), hvilka genom dödsfall och otjänstbarhet länge varit vakanta och provisoriskt skötta, böra definitivt och på fullt tillfredsställande vis besättas. Kostymförvaltningens manliga afdelning, som på berömvärdt sätt ännu skötes af den öfver sjuttioårige herr Hoffman, kräfver äfven en yngre artistisk medhjälpare, som i tid kan sätta sig in i verksamheten och en gång, då det ej är för sent, efterträda herr Hoffman — utan att rubbning-sker i de dagliga göromålen.37

VII.

En annan viktig fråga vid operan är kapellmästarefrågan.

Det öfverflöd vi nyss lefvat i, i besittning af 5 kapellmästare, torde väl vara abnormt och egentligen framkalladt af oegentligheter. Ty framför allt böra vi väl nu som tillförene hålla på vår nationaloperas nationella rättigheter, så länge vi äga dugande svenske män att föra hofkapellets runor »med den äran».

Vi hafva då att börja med förste hofkapell-mästaren herr Conrad Nordqvist, som framför allt bör anlitas för anförandet af operans symfonikonserter och operascenens musikaliska ledning, och sedan herr Henneberg, hvars långvariga vistande i Sverige och hans stora och bepröfvade rutin gör honom till en värdefull akvisition, den kgl. operan har alla skäl att söka bevara. Om herr Halléns anställning, föranledd af herr Nordqvist, skedde af hänsyn till hans egenskap af god musiker af svensk nationalitet eller för att bry herr Hallén under hans ovana handskande med operaföreställningarna, det vet man ej så noga — eller kanske vet man det bestämdt.3»

Emellertid är herr Hallén en svensk musiker med så utpräglade goda egenskaper, att rättvisan kräft en mera chevaleresk behandling än hvad både pressen, publiken och operapersonalen låtit honom komma till del. Det har funnits oturskvällar för herr Halléns anförareskap, i följd af hans bristande rutin såsom operadirigent (det samma har också händt själfva Johan Svendsen i Kjöbenhavn), men därför hade man väl icke bort anfalla honom så oblidt, som fallet varit — och utan tvifvel skall han med längre vana blifva en lika god dirigent för operan som han dokumenterat sig vara såsom kör- och konsert-anförare.

Att herr Fr. Neruda såsom konsert dirigent öfverträffar allesammans i nobel uppfattning, precision och effekt är icke att bestrida (han är ett musikaliskt snille med den noggrannaste förbindelse mellan genial uppfattning och säkert öra) men det vore operan — som ej har sig bekant huruvida herr Nerudas talang äfven lämpar sig för det utslitande arbetet med operors inöfning, —• ovärdigt att låta honom, såsom främling och utan trängande behof, inkräkta någon af de förres rättmätiga plats.

Den lek, ehuru rätt allvarlig, som gjorts med att någon gång låta den ene eller andre kormästaren fatta taktpinnen och till och med utan repetition leda en operaföreställning, är väl, såsom man bör hoppas, af öfvergående art och torde icke inge någon farhåga för framtiden, om sans och ro bli rådande både i planläggningar, beslut39

och handlingar. Hvar och en vid teatern anställd, skall vinnlägga sig om att sköta sin plats och icke ens på anmodan lägga sig i vägen för andra. Sker det någon gång för att bereda hvila åt en af de ordinarie kapellmästarna eller för att rädda en tillfällig situation eller ett spektakel, är ju saken lika förlåtlig som själfskrifven. Men när operan har tvenne (eller 3) ordinarie kapellmästare, så bör sådana undantag icke ske, hur skickliga än kormästarna äro såsom orkesteranförare.

#

Baletten vid kungl, operan äger en erkändt skicklig balettmästare med fin smak och goda traditioner i sin konst. Han har endast det förlåtliga felet att ha blifvit något för gammal. Det vore därför välbetänkt af direktionen att, trots herr Lunds raska verksamhet, i tid söka sig om efter en yngre solodansör, som operan nu efter herr Sjöbloms frånfälle alldeles saknar, som tillika ägde förmåga att biträda herr Lund eller ersätta honom, då hälsa och ålder skulle göra honom otjänstbar.

För att utveckla den viktiga gren af scenisk konst, som baletten ovillkorligen gör kraf på vid en operascen, borde också och snart det felet söka afhjälpas, som begicks då nästan en hel kår af manliga figuranter afskedades för besparings skull. I saknad af figuranter, måste figurant-skorna, och vanligen de otympligaste, ikläda sig40

herr- eller gossdräkter för alt upphjälpa situationen, där mankönet skall föreställa det kvinnliga elementets vis à vis. Under bristen af manliga balettister kan vår opera aldrig våga sig på att uppsätta någon självständig balett, hvaraf en hel del utmärkta kompositioner gått Stockholmspublikens ögon- och öronfägnad förbi.

Man har därigenom nedsatt den värdefulla och för all scenisk konst väl behöfliga choreogra-fiska konstarten i svenskarnas smak, och också för operan eller det stora skådespelet på en större scen försvårat iscensättarnas arbete med de s. k. statisterna, ty inga statister äro bättre lämpade till sina åligganden, än just välvuxna och smidiga balettdansörer. Visserligen har balettskolan sedan några år ånyo antagit unga gossar bland sina elever, men det dröjer länge innan dessa barn kunna fungera såsom fullvuxna ynglingar och män — och direktionen skulle nog göra klokast i att i god tid förse sig med åtminstone ett halft dussin redan rutinerade figuranter från utlandet; några vore väl kanske att fa här hemma.

Balettens kvinnliga kår har att uppvisa några ypperliga solodansöser och en väl skolad grupp af figuranter; men har under de sista åren onödigt beröfvats flera behagliga unga och skickliga dansöser, som lämnat ett mycket stort tomrum efter sig. Dessa ha alla sökt ett annat verksamhetsfält i scenisk riktning och, tiden far utvisa om de, som lockat dem från baletten, också äga för-

I j

mågan att höja och utveckla deras otvetydiga

anlag för operan eller talscenen.

* *

*

Besynnerligt nog hafva de senaste teaterdirektörerna ägnat så liten omtanke för det värdiga besättandet af sekreterareposten vid den kongl, operan. > Platsen, såsom den under de senare åren skötts, har varit en formlig sinekur och ej betingat större daglig tjänstgöring än ett par timmars arbete. Förr i tiden valde man sådana framstående män med litterära kvalifikationer som Kexel, Valerius, Kullberg, Westerstrand, Daniel Hwasser, icke allenast för att kontrasignera direktörens skrifvelser och order, men för att vara för teatern värdiga litterära biträden och smakråd med finare insikt i konstnärliga frågor, och hvilka äfven kunde, när så kräfdes, fungera såsom »andre direktör».

* * *

Och till sist — men därför icke minst viktig — frågan om anställandet af en sånglärare vid operan. Det lider intet tvifvel om att de allra flesta af våra unga opera-artister, med några få undantag, äro svagast i hvad man af sångartister i främsta rummet har rätt att begära: väl skolad sång.

Knappast en enda operaföreställning hos oss går af stapeln utan att denna brist gör sig märk-42

bar. ' Orsaken ligger nog däri, att vi, i saknad af utlandets storà tillgång på goda sångkrafter för scenen, gärna engagera alla de unga sångare och sångerskor med goda röster, som anmäla sig till debut, utan att de hafva några egentliga eller grundliga studier till underlag, än mindre kunnat förskaffa sig repertoar. När de sedan med debuten gjort en viss lycka inför en icke så nogräknad och välvillig publik, fortsätta de sina s. k. studier mycket

lamt — eller alls icke.

En god sånglärare, som, förutom förmågan af verklig god sångundervisning, äfven äger skarp blick för det dramatiska och stilriktiga, med förmåga att bibringa sångaren god frasering och deklamation — ett korrekt uttal af sångtexten — vore en af de önskvärdaste akvisitioner operan kunde tillägna sig.

* * *

Endast några ord om operaorkestern. Den har ofta och under många år varit prisad såsom något ovanligt och utmärkt i sitt slag. Detta har under senare tider varit en stor öfverdrift. Kongl, hofkapellet har förtjänt beröm och gör sig förtjänt af det ännu; men icke alltid. En försämring har inträdt. Skälen kunna nog vara lätta att finna. De utmärkta förmågorna äro tunnsådda. Utgallringarna hafva varit för många. Kapellisterna äro delvis för unga, och för den billiga aflöning, med hvilken de yngre nöja sig,43

kan ej heller skickliga och rutinerade musici för-värfvas. Orkesterstyrkan borde äfven något ökas, isynnerhet i stråkkvartetten. Orkestern bar dessutom på ganska kort tid haft allt för många anförare. Enhet i uppfattning och stil kan icke vara lika hos hvarje anförare — och ren mekanism hos orkestern kan bli en följd af detta.44

VIII.

Hvad är nu att göra för att höja teaterns anseende och den sceniska konsten i Stockholm? Jag har ju här ofvan försökt att antyda det.

En riktigt radikal »konstvän» skulle svara: Jo, genom att stänga teatrarna i morgon och öppna dem i öfvermorgon — rekonstruerade! Men det går inte så lätt!

Men månne man icke kan rekonstruera dem medan de äro i full gång, genom en icke dilet-tantisk, men mera konstnärlig ledning, genom väl väld repertoar, icke baserad på slump och infall eller hastiga råd — och genom tillräckligt antal repetitioner i stället för det öfveransträngande hafs, som allt sedan några år blifvit det rådande systemet på begge våra förnämsta teatrar?

Faktum är emellertid, att våra teatrar, trots sina många brister och fel, trots alla de olämpor jag nyss uppräknat, samt genom sitt fatal af verkliga konstnärer, äro mycket bättre än deras rykte, ett rykte, som vi själfva vanprydt dem med!

De fel och lyten, som tyvärr vidlåda dem, äro i större eller mindre mån gängse vid vår samtids alla teatrar! I de ryktbaraste teaterstäder!45

Och låtom oss icke glömma, att våra förnämsta teatrar äro de sämst lottade i Europa genom bristen på tillräckliga existensmedel.

Den sceniska konsten har under de senaste tjugu åren gått tillbaka öfver allt! Den stora konsten är död! Den har ferier, och där den någon gång visar sig, är det sporadiskt — ett glödande kol i aska. Varietéerna och cirkuskonsten, hästsporten och idrottstäflingarna ha företrädet! Janitscharmusiken och gratiskonserterna öfverrösta Richard Wagner. Ryska folksången sjunges af fransmännen och Marseljäsen af ryssarne.

När nu en gång allt skall vara upp- och nedvändt, så låt galningarna hållas. Vi befinna oss i en stor kritisk generalpaus, afbruten af dissonanser. När dårarna ha rasat ut, kommer besinningen åter och med den den klarnade blicken — och kanhända också den verkliga konsten och de stora sceniska konstnärerna, hvars släkte nu är utdödt. De af dem, som ännu visa sig, hafva alla en släng 'äf humbugens vansinne.

Vår tid är humbugens och reklamernas, de stora, ofta förstörda sångrösternas, skrikhalsarnas, de färgbrokiga iscensättningarnas, massverkningarnas, dekorationernas, kostymernas, rekvisiternas, den elektriska belysningens och annonsridåernas! Ja, vår tid har ånyo på allvar, midt under deka-dansen, uppställt frågan: äro ens teatrar nödvändiga? Kunna vi icke lefva dem förutan? Och46

jag skall — fastän ingen tror mig — på den första frågan svara: Nej! och på den andra: Jo!

Och äro de ens från moralisk synpunkt att rekommendera?

Knappast!

Det är nog möjligt, att vi allt för mycket och för varmt fäst oss vid teatern. Må den falla sådan den nu urartat och blifvit! Jorden är så full af intressanta ämnen, att det visst ej behöfves teatrar eller skådespelare för att hålla den i rullning eller gående eller för att sysselsätta människorna. Ingen konstart i världen fördärfvar flertalet af sina utöfvare så som teatern.

Men så kommer den stora frågan: Hvad skulle människorna vara utan dikten, poesien, litteraturen lämpad för scenen?

Kunna vi umbära de goda dramatiska författarna, skalderna?

Nej!

Skola de dramatiska författarna endast läsas af ett fåtal och den stora allmänheten ej få njuta af dem från scenen? Musikern ej i dramatisk form fa gifva uttryck åt sina känslor och inspirationer, den konstart, som gör de glada tänkande och sorgsna och de sorgsna glada?

Tusenstämmigt ropas: hör upp att göra oss kollriga eller ångerköpta! Låt allt förbli vid det gamla! Vi vilja icke mista teatern för något pris i världen! Icke ens om anarkisterna spränga den och oss i luften. Vi vilja fortfarande skratta och gråta på teatern och från dess tiljor se männi-47

skornas lyten och dygder liksom i en spegel draga förbi oss! Ordets och sångens makt måste evigt tjusa våra öron — men allt det där goda, härliga, muntra och allvarliga skall vara bra, utmärkt — helst idealet, fullkomligheten själf!!

Små pretentioner, eller hur? Hur skola de kunna tillfredsställas?3»

IX.

Jag läste nyligen en afskyvärd uppsats i Stockholms-Tidningen för den 17 november 1893, där författaren uppmanar publiken att exempelvis hålla sig ifrån kungl, operan och dess prestationer, därför att de i allmänhet icke skulle vara värdiga publikens intresse.

Jag skulle vilja vrida på uppmaningen och råda publiken att afgjordt vända sig ifrån de tidningar, hvilka i sina spalter hafva nog hänsynslöshet att låta dylika skribenter gifva sådana råd. Det är i synnerhet en närgången penna, jag vill hellre säga »bläcksudd», som oupphörligt vidt och bredt, utan rast och ro, dammat på med sina burdusa och råa anfall genom den ena krian efter den andra, för att hos publiken väcka förargelse i smått som stort mot allt hvad operastyrelsen företager sig och mot alla de sujet-ter, som icke synas hafva vunnit nåd inför hennes ögon.

Om man icke genom ryktet hade sig bekant, att denna gåpåare-recensent vore af feminint kön och, för att själf beteckna det, valt pseudonymen »Svarta Dominon» efter den kvinnliga titelrollen49

i en af Aubers bästa komiska operor, men denna roll är en blid och älsklig kvinnas — så skulle man ändå förstå, att hon tillhör den mindre nogräknade arten af det hysteriska och pladdersjuka släktet, som behöfver tillfredsställa något begär, därför att alla hennes uppsatser och anfall äro till form och innehåll blottade på den logik, som brukar vara kännetecknande såväl för den fint bildade kvinnan som för mannen, äfven i hans mindre prisvärda omdömen och villfarelser, därför att de ge sig tid att tänka och gärna använda ett noblare och ridderligare sätt när de anfalla sina offer.

»Svarta dominon» är en katta som klöser. Det är af indignation jag talar. Hennes anfall kunna ju anses för alldeles betydelselösa och ej värda det stränga omdöme jag ägnar dem, men såsom exponent för sitt köns klåfingrighet, vill jag tala några ord om och till henne, till varning för andra förståsigpåerskor af hennes kynne, och om möjligt varna dem för att dragas inom ringen. Det är ju möjligt att bakom denna otäcka penna stå flere individer af annat kön, hvilka såsom hjälptrupper förse dominon eller den maskerade skönheten med allt det

skvallernytt, som kan vara passande för hennes artiklar; men det finnes ju också män, som äro käringar. —.

Vi behöfva icke gå längre tillbaka i vårt minne i denna riktning än om vi påminna oss den för icke så lång tid tillbaka mycket omtalade »Volontaire» och hans uppsatser om teater

35°

i den sedermera ingångna tidskriften »Dagens Krönika». Det var ett rysligt buller, ett förfärligt alarm, som denna pseudonym gjorde; och då ju vår hufvudstadspublik, i jämförelse med andra mindre hufvudstäder, är ovanligt begifven på sladder, skandal och elakheter, hvilket allt den tager mycket lätt, äfven om de antastade äro anhöriga och vänner, ja, lika lätt som den utbyter goda teaternöjen mot varitéernas, hvarunder den njuter af punsch och annan spirituösa såsom lämplig tankeställare under föreställningarna, — hela Stockholm är en stor förderfvad måge — så var den tr.era intresserad för Volontaires raffinerade ovett än för de schavotterande artisterna.

I Volontaires uppsatser fanns likväl mycket ofta verkliga kvickheter, icke mindre ofta ypperliga, på spiken riktigt träffande sanningar, hvilka tydde icke allenast på lång och mångårig sakkännedom utan också på verkliga kunskaper inom operakonstens gebit.

Man kunde gärna på Volontaire använda epitetet »kvick, men svinaktig». Man kunde aldrig riktigt komma under fund med hvem denna kvicka men elaka man eller kvinna var, eller hvilka de mindre grannlaga och lögnaktiga herrar, som utgjorde pseudonymens hjälptrupp, voro.

Man ansåg en lång tid för säkert att Volontaire icke var en utan flere personer, hvilka förde eller bytte hvarandras pennor för att kalfatra våra konserter och teaterföreställningar, äfven någon gång för att för ombytes skull berömma dem.s>

Men i alla dessa ogrannlaga och käringaktiga anfall — det var bestämdt en kvinna med i sällskapet — skönjdes, som jag nyss sagt, ofta både förstånd och kvickhet, och kvickhet är väl i alla fall ett slags ursäkt för det äfven mindre nobla sätt, som Volontaire vid anfall brukade. Men hvem kan spåra den minsta kvickhet i Svarta dominons gemenheter?!

Volontaires uppsatser kunde, på grund af hvad jag nyss antydt, heller aldrig gagna konsten eller våra sångkrafter, därför att tonen i hans artiklar öfvervägande var anlagd och byggd på begäret att anfalla, klandra, nedgöra och förlöjliga, och då kunna Svarta dominons artiklar, som äro nedskrifna af mycket sämre motiv än den förres, i ännu mindre grad gagna vårt konstnärliga lif eller inverka på publikens omdömesförmåga

Hvem är ni då? Svarta d —? Hvarifrån kommer ni? — Hvad vill ni? — Hvad kan ni? — Sträcka sig era kunskaper så långt, att ni kan reformera våra teatrar och lära oss tyda konstens hemligheter? — Hvad berättigar er att vara så fiäck, att ni nolens volens, så ofta ni finner lämpligt, förlöjligar en af operans kapellmästare, därför att ett musiknummer icke råkat gå så väl som ni eller ert kotteri önskat? Tror ni, att man vid en föreställning ä teatern eller på en konsert kan beräkna alla tillfälliga missöden? — Har ni aktning för konsten, skall ni också hafva aktning för en konstens utöfvare, som gjort samvetsgranna studier! Tror ni, att en52

musiker, som offrat ett helt lif för att hinna det mål han eftersträfvat, skall finna sig belåten med att behandlas som kritikens eller skandalskrifvares »snu«kpelle», när han visar det nit, som besjälar honom. Hvarje konstutöfning är svår och behöfver tid för att riktigt kunna behärskas af dess utöfvare. Konsten är mycket längre än lifvet. — Ni, liksom andra skrikhalsar, jämrar er i era krior också öfver regiefel om en fond fastnar, en kuliss skakar eller en för sen entré göres. — Visst är det störande! men det sker öfverallt! Tror ni, att det är regissören själf, som sköter mekaniken eller drar upp ridån? Och när hans anordningar icke prompt utföras, så grälar han på sitt folk, men han skäller icke såsom ni och era gelikar, ty han förstår, att ett misstag i brådskan kan ske, i synnerhet vid en sådan teater som vår provisoriska operascen, som hela denna säsong, liksom en del af den förra, måst umbära både ordinarie maskinmästare och inspicient.

Res, vackra mask, och besök andra länder och se om icke det går till på samma vis där. Läs »Dagens Nyheter» för den ii nov. 1893 om operaföreställningarna på Covent-Garden-teatern i London, om scenerier, orkester och

chör!

Ni har troligtvis icke sett flere operaföreställningar i utlandet än jag — och jag kan försäkra, att de flesta icke voro så samvetsgrant inöfvade i alla detaljer som vid vår opera i Stockholm, där för resten sceneri-felaktigheter mycket sällan äga rum.53

Alla rubbningar och olycksfall äro obehagliga, men det bör väl icke falla någon klok människa in, att de med flit äro framkallade, ej heller af vårdslöshet. Själfva Richard Wagner måste finna sig i att vid första festföreställningen af Nibelungen-cykeln på hans mönsterteater i Bayreuth hela första changementet i »Rheingold» misslyckades, så att man vid första förändringen från Rheinbotten till den fria trakten på bergshöjden, där gudarna råkas, när molnväggen delade sig såg kompositören-diktaren jämte andra civila herrar stående mellan de i bakgrunden ännu synliga simmande Rhendöttrarna — alla andra exempel att förtiga; men tror ni att dylikt omnämnes i tidningarna, tror ni att man därute är så dum, att man offentligen gör alarm om sådant!? —

Ni, som anfaller teatern för allt detta -— är ni själf så ofelbar? —

Blanda er icke i hvad ni ej förstår! Sköt om era kastruller, stoppa era strumpor, lappa era linnen! —

Ni lär vara främling i vårt land. De flesta främlingar, som besökt Stockholm hafva öfvervägande haft godt att säga om våra teatrar. Har ni bosatt er ibland oss för att skälla ner dem af oss, som visat er gästfrihet?

Hvarför uppträder ingen dugande man, som vågar tala sanning, som vågar säga rent ut hvad han har på hjärtat, vädjande till publikens bättre vett och vilja, mot sådana publikationer som54

denna maskerade kvinna vågar slänga hela samhället i synen. Har hon själf ingen manlig konsterfaren vän, som kan hejda det brutala i hennes uppträdande, som måste såra andra bildade kvinnors finkänslighet? Finns en sådan man, borde han försöka bättra och korrigera henne!

Äro vi då så fega, så sjunkna i vårt eget medvetande om hvad vår plikt är, och i fråga om den ro och den frid som vi, publik eller konstnärer, i vårt eget omdöme vilja vara i oantastad besittning af, så att vi icke kunna finna ett probat medel att råda bot mot dylika abnorma förhållanden? —

Det strides med skarpa vapen i alla riktningar, inom politiken, inom vetenskapen, inom litteraturen; de olika partierna stå rustade att efter hvarje nederlag rycka ut med förnyad styrka för att köpa segern, om också dyrt; där kämpas strider på lif och död, man säger eller låter säga hvarandra de djupaste eller de ytligaste sanningar, men man säger allvarligt hvad man menar, hvad man har på hjärtat, och publiken deltager i dessa strider, för eller emot, därför att dessa strider föras, om icke alltid med de ädlaste, dock med städade vapen, sådana, vi vilja hoppas det, som åtminstone smidts för ärliga ändamål.

Men så går det icke till i striderna om våra teaterangelägenheter.

Hvad gör man då?

Jo, man invaggar sig i fullkomlig likgiltighet. läser lugnt skandalartiklarna i de tidningar,55

som odla dem, man skrattar åt de arga utfallen, som aldrig besvaras — de flesta åtminstone skratta, ty ingen tror riktigt på sanningen af klandret, icke ens när det någon gång vänder sig i beröm för någon af skribentens enskilda favoriter inom teatern — men, som sagdt, större delen af publiken slår sig till ro i förhoppning om att senast åtta dagar därefter åter fa läsa en lika rikt färglagd artikel af samma skrot och korn. —

Jo, det sker verkligen någonting hos oss också för att motarbeta dylikt! T. ex. då herr Palme, aktör vid Dramatiska teatern, stiger fram och kallar sina vänner och beundrare, till och med sina fiender, pressens medlemmar, för att åhöra den uppläsning han tillkännagifva sig vilja hålla mot tidningspressen och dess tyranner.

Men, himmelske gudar! Om allmänheten har skäl, och vida större och viktigare skäl än herr Palme att beklaga sig öfver pressens oridderliga hållning — och detta beklagliga förhållande behöfver framhållas inför ett städadt auditorium genom ett lugnt och sakupplysande föredrag, då skall väl detta enligt sundt människoförstånd ske

genom en kompetent och på vetandets område framstående och erkänd personlighet, på hvars kunskaper, beläsenhet, begåfning, rediga föredrag och logiska tankegång och slutledningar man kan lita, men icke genom en medelmåttig aktör, hvars kunskaper och humanistiska bildning, huru snygg den än må vara.icke står i något slags förhållande eller harmoni till det viktiga ämne mannen satt sig före.

Dessa herr Palmes halffnoskiga föredrag — det första har jag personligen med blygsel åhört — vid hvilka icke allenast herr Palme blamerar sig själf, men också genom sitt opåkallade uppträdande kastar en skugga öfver alla sina kamrater vid den teater han tillhör, därför att det ser ut som om de gillade hans Don-Quixottiader, äro alldeles betydelselösa och onyttiga! Det sista af hans föredrag har jag läst och blifvit lika illa berörd af det, sotn af det första, därför att det manar läsaren att fråga: om en i formen och logiken så barnsligt litet försigkommen föreläsare kan såsom skådespelare anses vara fullt påräknelig i fråga om analysen och den logiska förståelsen af de roller, som blifva honom anförtrodda. -—

Det synes nog att den snälle herr Palme, som menar väl med sin på missförstånd baserade indignation, icke har gjort sig klart, att det ej är nog att mena väl, man skall också i främsta rummet själf förstå, hvad man har att säga andra.

Herr Palmes revolutioner äro emellertid ofarliga, men också ogagneliga. Han skadar sig mest själf genom sina upprop. Hans uppträdande är barnsligt och pjollrigt. För resten, när dylikt kan äga rum, då far man verkligen den föreställningen, att det är mer än mycket som är grumligt, för att icke säga ruttet, inom de sceniska institutionerna här i landet, och att detta grumliga förefinnes, bevisas bäst af att, sorgligt57

nog, en hel del af teatrarnas personal liksom uppmuntrande rosar herr Palme för hans specifika framfusighet. Vore han i stället en god aktör,

huru mycket mer skulle han icke vara oss värd.

* *

*

Kan sådant upphjälpa våra teatrar och sceniska konstförhållanden?

Naturligtvis endast skada dem! Ty i samma ögonblick skådespelaren, hvars auktoritet endast såsom sådan icke har det ringaste inflytande som imponerar på publikens omdöme, och han som enskild person ej heller har förtroende — då vänder sig publiken hellre åt det hållet, där gycklarna i den lilla pressen hafva sista ordet; och tron på skådespelarens kompetens, både i det ena som det andra afseendet, sjunker i oerhörd grad. Hvart tar då konstnärsförgudningen till slut vägen? — Kanske den upphör?! — Det vore väl! —

Om skådespelarefolket kunde hjälpa sig utan pressen eller utan berömmet, blommorna och kransarna eller utan det städade klandret, hvilket någon gång är det välkomnare än om de alls icke omtalas, och en modig man bland detta folk hade verkligt allvarliga saker på hjärtat att säga tidningarna eller allmänheten, ja, då kom nog en af de förnämsta, en af dem, som hunnit så långt på konstens bana, att han står på egna kraftiga ben och utan risk att hans konstnärliga3»

värde eller individuella personlighet genom hans uppträdande toge skada, och sade oss hvad han hade på hjärtat. Låt en sådan komma och läsa lagen för samhällsorganen, då kan det ju vara något att höra på, och i lyckligaste fall — att också bygga på. Men sådant folk flyger icke åstad — det betänker sig — därför att pressen icke skulle behandla det så lindrigt som den behandlar en stackars tok.59

X.

Jag kan icke, så mycket jag än här visat att jag i många hänseenden missbilligat en del omotiverade och orättvisa anfall mot teatrarna, gå in på att tidningarna i allmänhet på senare tiden i deras klander skridit öfver tillbörlighetens gränser. Teatrar — och i synnerhet af värde — måste stå under kritikens kontroll, om de icke skola förslöas och försoffas. Däri måste teatrarna och skådespelarna finna sig. Ett hyggligt och vägledande

klander är lika nyttigt som ett välförtjänt beröm.

Men pressen far ej heller i otid för mycket favorisera vare sig teatrarna eller deras sujetter. Den vind, som blåser från det hållet, är mycket farligare. Och det är just en ofta oförtjänt hyllning af detta slag, som skadat Dramatiska teatern och invaggat dess styrelse och sujetter i en förslappande dvala.

Att kritiken mången gång under de senare ^tiderna varit alltför gynnsamt stämd, äfven mot det mindre berömvärda af teatrarnas prestationer, har väl till en del legat däri, att man välvilligt velat understödja både" operans och den Drama-6o

tiska teaterns prestationer, för att i ekonomiskt afseende, dels under herr Nordqvists, dels under dramatiska associationens ansträngningar vara teatrarna behjälpliga. I följd däraf blir mycket medelmåttigt berömdt, mycket försvarligt öfverdrifvet höjdt till skyarna.

Framför allt gällde detta öfverdrifna beröm en lång tid den Dramatiska teatern för att skydda den mot den konkurrens, som Nya eller Svenska teatern eller möjligen den af herr Nordqvist bristfälligt upprättade dramatiska afdelningen vid operan, under lyckligare auspicier skulle ha kunnat åstadkomma.

Men bristen eller saknaden af denna konkurrens, som nu under det sista skedet alldeles inträdt, är en af de förnämsta orsakerna hvarför våra båda förnämsta teatrar icke åter kunnat höja sig till den konstnärliga precision i utförandet, som de borde hafva varit tvungna till.

Ingen konstverksamhet, och allra minst den sceniska, kan tåla vid att i ett större samhälle vara monopoliserad. Den stimulus, som är nödvändig för att hålla arbetet vid en teater i jämn gång och nå ett framåtskridande konstnärligt resultat, kan icke ernås, om den arbetande konstnären eller teatern själf saknar den driffjäder, som eggar till att söka öfverträffa eller åtminstone hålla jämna steg med konkurrensen. Detta ville icke kritiken fullständigt inse, när det icke passade i stycke, och var nog partisk mot Dramatiska teatern, som under vissa tider à tout prix skulle favori-6i

seras. för att under Nya eller Svenska teaterns ifriga verksamhet söka stäfja densamma till undergång, allt till förmån för Dramatiska teatern, som, hvad repertoaren beträffade, visat sig slapp och ointresserad och sannerligen icke gjort sig förtjänt af att höjas till skyarna. Då klandrades allt hvad Nya eller Svenska teatern företog sig i fråga om god repertoar och allvarligt arbete, eller i framdragandet af unga, lofvande krafter.

Allt skulle offras för att favorisera och monopolisera arbetet på Dramatiska teatern. Ett sådant förfarande måste naturligtvis förlamande inverka på den enskilda teaterns mångsidiga arbete och kostsamma arbetsdrift, och resultatet blef ju också, att den enskilda teatern dukade under för kritikens tryck, medan den ekonomiskt lyckligare teaterns anseende höjdes.

Nu däremot, sedan denna konkurrens alldeles upphört, nu har kritiken, sent omsider, fått ögonen öppna och sjunger ur en annan ton, om hur oriktigt, både i praktiskt och konstnärligt hänseende, det varit att underkufva konkurrensen, som är absolut behöflig och nödvändig för att höja både viljan och förmågan vid den Dramatiska teatern. Nu är det icke sällan man af tidningarna erfar, liksom man genom många insändare och broschyrer också har fått till lifs, att det är alldeles nödvändigt för Dramatiska teaterns blifvande konstnärliga utveckling och bestånd, att en sådan konkurrens ånyo kommer till stånd. Detta har ytterligare framhållits på grund af Drama-66

tiska teaterns tydligen visade obenägenhet att rekrytera sin trupp med nya erkända förmågor från landsortsteatrarna, hvilka förmågor ej heller kunna finna anställning vid en annan Stockholmsscen af betydenhet, enär ingen sådan efter Svenska teaterns aptering till opera existerar.

Har man hittills, genom att icke understödja Nya eller Svenska teaterns goda intentioner, hvilka ju gingo ut på att, så vidt möjligt var, hålla en god repertoar vid makt, afsiktligt eller lättsinnigt försyndat sig, så synes icke för närvarande någon förändring i detta kunna åstadkommas, förr än den nya operan blir färdig. De begge scenerna, opera och talscen, borde då återigen, som i gamla tider, kunna sammanslås till gemensam verksamhet eller åtminstone under en gemensam styrelse — om också verksamheten blefve förlagd till tvenne olika skådebanor.

Eller ock kunde ju den nuvarande provisoriska operan öfverlåtas till den kungliga teaterns dramatiska afdelning, för att där fortsätta sin verksamhet, då dess nuvarande lokal vid Kungsträdgårdsgatan i många afseenden är opraktisk och i och med den nya operans färdigbyggande troligen blir utdömd.

Den Dramatiska teatern kan ofta, på grund af den mindre ram och det ringa utrymme den nu förfogar öfver, icke rätt lämpa sig för det större dramat eller skådespelet, en genre, för hvilken ju f. d. Svenska teatern är fullkomligt ändamålsenlig.

Det ingick alltid i försvaret från Dramatiska63

teaterns personal, hvarför den vid alla förslag om flyttning till Svenska teatern motsträfvigt satte sig på tvären, att denna lokal skulle vara behäftad med diverse fel och lyten, dels i akustiskt afseende, dels i teaterns olämpliga läge; men detta påstående var mer jargon än grundadt på någon verklig sanningsenlig erfarenhet. Man befann sig nämligen så väl där man var, vid Kungs-trädgårdsgatan, och hade lagom små dagkostnader. Utdelningen skulle ej bli så fet på den större teatern, på grund af de större utgifterna. Framför allt kryddades ryktet med tal om svårigheten att å Svenska teaterns scen kunna uttrycka sig så, att man hördes öfverallt i salongen.

Faktum är, att när de sceniska konstnärerna äro riktigt hemmastadda i teaterkonstens första och viktigaste betingelse, nämligen den, att kunna tala väl och riktigt artikulera, då är svårigheten att tala eller sjunga icke värre på denna scen än på någon annan. Erfarenheten har ju visat, särskildt under de senare åren under operans därvaro, att det låter sig bekvämt göra att både sjunga och tala i denna lokal, liksom å alla andra scener. Detta har ju redan också förr varit bevisadt, då sådana artister som fru Östberg, herr Arlberg m. fl., där fullkomligt gjorde sig gällande; för att icke tala om de dramatiska artister, som där uppträdt hvaribland fruarna Fahlman och Sandell, herrar Hillberg och Holmqvist med många andra, tillräckligt vunno ära och allmänhetens odelade bifall.

Jag har flere gånger, för att bemöta dylika64

illvilliga påståenden, hört mig för hos framstående främmande konstnärer, hvilka uppträdt på Svenska teatern, och bedt dem säga mig huruvida de hafva funnit det svårare att sjunga eller tala i denna än i andra svenska eller utländska teatrar. D Ändrade har fällt det omdömet, att han icke funnit större olägenhet i att sjunga i denna lokal än i någon annan där han uppträdt; och likaså hafva de framstående franska artisterna Coquelin och madame Judic tillkännagifva att de, när så fordras, med nöje skola prestera intyg om att Svenska teaterns lokal i det afseendet icke har gifvit dem någon som helst anledning till missnöje. De finna den utmärkt.

Att några döda platser, där man hör mindre väl än på de öfriga, äfven finnas inom Svenska teaterns salong, låter sig ju icke bestrida, men sådana finnas i alla teatrar. Det är en stor svårighet att nu för tiden bygga teatrar akustiskt riktigt tillfredsställande, därför att hela denna konst om teatrarnas lämpliga akustik är så godt som utdöd i Europa; och sedan den nya universella byggnadsordningen för teatrar, efter de otaliga eldsolyckorna, tvingat att bygga teatrarnas åskådareplatser till största delen (egentligast logeraderna) af cement och järn, har det akustiska försiktighetsmåttet undergått en oerhörd inskränkning. Endast de allra älsta teaterlokaler, där byggnadsmaterielet i teatersalongerna ännu utgjordes mest af trä, voro i akustiskt afseende6S

ändamålsenligt konstruerade. Huru nu detta försiktighetsmått kan blifva tillgodosedt vid den nya operabyggnadens uppförande, det får framtiden utvisa.

566

XI.

Kritiken har mycket för litet klandrat våra teatrars, framför allt operans, sträfvan i det onyttiga begäret att ofta öka arbetet och distrahera publikens intresse genom främmande gästers medverkan.

Hvari skulle egentligen den stora förmånen ligga i att oupphörligt, mellan sina ordinarie prestationer, inskjuta främmande element, som dessutom, genom de höga inträdespris, som blifvit en följd af de stora belopp de utländska gästernas honorar betinga, lägga an på publikens redan i hög grad anlitade tillgångar?

När en främmande gäst anmäler sig, böra teatrarna icke genast vara tillreds med att låta denna gäst utan vidare fa sin vilja fram att uppträda på våra scener. Allt som oftast anmäla sig dessa gäster (förnämligast operasångerskorna) hos oss först då de brandskattat alla de platser, där det fanns något att plundra, därför att de först vilja åtnjuta alla de förmåner, hvilka de stora städerna och framför allt de stora europeiska teatrarna äfven i andra afseenden kunnat erbjuda dem; och sedan de hunnit så långt6y

i ålder, att de icke mera erbjuda det nyhetens behag i fraicheur eller ungdom, genom hvilka fördelar de där borta för länge sedan skurit sina förnämsta lagrar.

När publiken hos oss bereder sig på dylika extra utgifter, skäras så djupa hål i dess penningpungar, att den både före och efter gästspelen måste spara på sina tillgångar vid de ordinarie teaterföreställningarna.

Sverige är dessutom så godt som det enda smakförståndiga land där teatrarna tillåta främmande artister att i både skådespel och operor återgifva sina roller eller sångpartier på ett främmande språk midt bland våra egna svensktalande eller sjungande framställare. Denna babyloniska språkförbistring är ju allt annat än konstnärlig och borde aldrig tillåtas. Låt vara att situationen på scenen blir densamma och replikerna i öfversättning i viss mån desamma; men faktiskt förstå de utförande eller handlande personerna icke hvad de säga hvarandra och det hela blir som ensemble ett ganska ojämt och illaklingande sammelsurium. Man kan underkasta sig äfventyret för en Ristoris, en Rossis skull — men för resten bör man akta sig. På Köpenhamns kungliga teater är allt sådant gästspel i regeln förbjudet, likaså i Frankrike, och i Tyskland är den uppträdande främlingen förpliktad att å de förnämsta hofteatrarna sjunga eller tala landets språk och i Frankrike till och med så korrekt, att det ej stör.68

När man någon gång på en större tysk operascen tillåter en italiensk gäst att sjunga på italienska, låta teaterstyrelserna sina egna sujetter inöfva sina partier på det främmande språket för att enhet i språklikt afseende må kunna ernås.

Ej heller har det visat sig att våra artister, hvilkas skaplynne är af helt annat slag än t. ex. italienares, fransmäns och tyskars, kunna hafva väsentliga fördelar af hvad de utländska eller främmande artisterna, så väl i sång som tal och aktion, kunna prestera.

De af våra artister, hvilka fortfarande genom studier förkofra sig i sin konst, pläga ju också hellre föredraga, då tid och omständigheter så tillåta, att genom resor på kontinenten komplettera sina rön med hvad de tro här hemma icke kan inhämtas. Till sådana studieresor borde teaterdirektionerna förhjälpa de obemedlade talangerna.

Ett bevis på oriktigheten eller det opraktiska i alla dessa enstaka gästspel hafva vi ju nyligen bevittnat genom operadirektionens anordning, att, sedan den engagerat en ung italiensk sångerska — som vid sitt första uppträdande visat sig vara i besittning af en mycket vacker röst och en god sångmetod, och ämnad för att framdeles inöfva roller på svenska språket samt strax efter sin lyckade debut, om den också i sceniskt afseende förrådde nybörjerskan, hade lyckats vinna publikens varma sympati •— direktionen genast kastade sig in på en gästspels-entreprise med den mycket omtalade och genom reklam starkt framskjutna6g

madame Melba, för hvars ganska ojämna artistiska prestationer publiken, på grund af det alltid öfverdrifna intresset för främmande artister, öfver höfvan kände sig intagen.

Detta gästspel och dess pekuniära resultat måste naturligtvis skjuta i bakgrunden den nyss omtalade unga italienskan, som så småningom borde ostörd ha fatt upparbeta sig i publikens gunst, men som nu efter madame Melbas succés skall med största svårighet kunna tillkämpa sig de framgångar hos publiken, som hon under normala förhållanden och med god scenisk ledning annars ovillkorligt skulle hafva vunnit.

Det allra viktigaste för en teaters ostörda arbetsordning är, att så vidt som möjligt undvika alla dylika främmande gästspel, för såvida de icke äro ordnade såsom ensemble-gästspel af hela trupper.

* * *

I samband med gästspelsfrågan, ehuru i en annan genre, står också det abnorma förhållandet med fru Hartmans s. k. gästspel eller återinträde vid Dramatiska teatern.

Jag vill icke på något vis gilla det minst sagdt oridderliga anfall, som gjorts mot fru Hartmans länge omtalade teaterrentrée i en del af våra tidningar, där man sorgligt nog sammanblandat den ifrågavarande artistens konstnärlighet med hennes privata personliga förhållanden — med hennes individuella moralitet. Om en sce-70

nisk artist står så pass högt i sin konst och såsom konstnär motsvarar de allvarliga och solida förväntningar man af honom eller henne har att fordra, så måste man. på grund af teaterkonstens säregna ställning, göra skillnad mellan den privata personen och denna persons offentliga uppträdande. En man eller kvinna å scenen, hvars moralitet är antastad och giftstungen, — och sådana exempel har hvarje lands teaterhistoria att uppvisa — måste, såsom framstående konstnär, för konstens egen skull, tolereras.

Vi påminna oss exempelvis — för öfrigt sans comparaison — Emilie Högqvist, hvars goda hjärta och nobelt danade ande helgade henne. Konstprestationen såsom sådan begär att blifva bedömd inför det forum, som utgöres af den konstälskande allmänheten, som icke har något att skaffa med individens delikatare sido- eller snedsprång, då de icke gifva skäl till anstöt under själfva föreställningen och såra publikens ögon och öron. Vi måste ju tolerera dylika oegentligheter till och med i societeten.

Den stora allmänheten har icke större rätt att närmare nagelfara det privata artistlifvet än enskilda personers privata lifshemligheter inom alla öfriga samhällsklasser. Om man började en sådan razzia — hvar skulle man då sluta? Anständigheten befaller att blunda just för sedlighetens skull.

Det hade varit styrelsens för Dramatiska teatern plikt att bedöma, huruvida fru Hartman6i

var skyldig eller ej — ej allmänhetens. Om fru Hartman, som, enligt min mening, icke har någon anledning att skryta af något högre konstnärsskap, själf hade förstått hvad hon är skyldig det samhälle, där hennes vackra begåfning och rätt anspråksfulla talang gjort alldeles för mycket väsen af sig, så hade hon, efter den vilda och lättsinniga idé, som bemäktigade sig henne, då hon burdus och i barnsligt oförstånd lämnade sin ställning vid Dramatiska teatern, bort ångra sig som ett godt och vilseledt barn och strax återvändt på sin plats för att fortsätta sina studier bland de kamrater, som menade henne väl och hade rätt att fordra skadestånd för hennes kontraktsbrott, och inför den publik, som så välvilligt tolererade till och med hennes mest utpräglade små excesser. I stället har hon fatt sin extravaganta vilja fram och under ett kort gästspel bland sina forna kamrater skördat större intäkter än någon af Dramatiska teaterns kvinnliga artister af högre rang kan påräkna för ett helt års arbete. Man måste harmas öfver ett sådant arrangement.

Kanske, mindre på grund af egen anspråksfullhet än mera genom falska vänners dåraktiga påskyndelse, har hon äflats om att i utlandet skapa sig en karrier, som hvar insiktsfull människa, som både känner de svenska och de utländska teaterförhållandena och fru Hartmans brister, redan på förhand kunnat betrakta såsom omöjlig att uppnå. Fru Hartman har själf genomv-

den tokiga och intetsägande reklam, som hon låtit utbasuna om sitt blifvande artistskap såsom fransk skådespelerska, i högsta grad bidragit att öka en viss obenägenhet hos den förståndiga delen af publiken, att åter mottaga henne på den scen, där hon icke ens såsom konstnärinna hade hunnit blifva annat än en liten slarfva, — hur näpen och treflig hon än i ingenue- eller »backfisch »-genren visat sig.

Att det icke var väl beställdt med hennes förhoppning om franskt skådespelarerykte, bevisades bäst vid hennes förra härvaro med Coquelin och hans trupp, där hon, om hon också genom denna mästares goda ledning hade lärt sig samvetsgrannare inöfva och utföra sina uppgifter, till full evid.ens bevisade, att hon i »argbiggans» roll icke var sin uppgift mera vuxen på franska än på svenska, därför att denna uppgift icke passade hennes skaplynne och att hon icke ägde herravälde öfver det franska språket, som är så ofantligt svårt för en främmande att tillägna sig på scenen. Ej heller var Coquelin i någon mån öfvertygad om att hon hade någon framtid såsom fransk skådespelerska att förvänta, ty därtill fattades henne både nödvändiga förstudier, verkligt ingenium och allvarlig uthållighet. Han begagnade henne olyckligtvis endast såsom lockbete för att under sina gästspel i Sverige kunna vinna en större publik till sina föreställningar. Hon föll alltså, genom sin egenkärlek och genom ett be-73

räknadt bedrägeri, offer för sin lättrogenhet och sitt lättsinne.

Det var också med löje man läste de reklamer, som omtalade att hon, efter att hafva uppträdt på en Paris-teater en mängd gånger i ett litet enaktsstycke, som gafs såsom »lever de rideau» blifvit så ansträngd, att hon vid ett franskt kustbad behöfde söka återhämta sina krafter efter alla sina ansträngningar på teatern. Krafterna behöfdes för att på hösten i Paris uppträda i några större Ibsenraller.

Jag vet verkligen icke hvilka Ibsenroller, som korrespondera med fru Hartmans skaplynne, men vet mycket väl, att det lilla stycke, i hvilket hon några gånger uppträdt på Vaudeville-teatern i Paris, gått fransmännen och pariserkritiken alldeles spårlöst förbi, därför att det i Paris är brukligt att, för att fylla ett teaterprogram, före »la pièce de résistance» vid spektakeltidens början ge en liten en aktare, hvilken vanligen ingen människa gör sig den ringaste möda att öfvervara eller se, därför att man icke infinner sig på spektaklet förr än efter dinera; så sent, att maten hunnit smälta och man hinner lagom till den egentliga pjesens början.

Det försök hon nu gjort genom sitt återuppträdande i Sverige i en roll sådan som Frou-Frous, bevisar endast ytterligare en stor brist i omdömet, så väl hos henne själf, som hos Dramatiska teaterns styrelse, om huru långt hennes konstnärliga resurser sträcka sig. Efter omsorgs-74

fulla studier under behöflig ledning och inom för henne lämpligt rollfack skall hon otvifvelaktigt ännu länge kunna häfda en framstående ställning inom teatern såsom behaglig och tilltalande fram-ställarinna, så att icke kritiken för reklamen om henne, liksom nu varit fallet, skall behöfva särskildt ägna hennes toaletter en genomgående och doftande analys.XII.

Den åtrå, som äfven förekommer hos de svenska artisterna att skapa sig ett namn i utlandet, är ju visserligen lika berättigad som hos någon annan konstutöfvare i det öfriga Europa, men hos oss flyger man vanligtvis åstad utan att göra sig reda för hvad som fordras för att vinna ett sådant mål. Allt sedan Jenny Lind en gång i tiden eröfrade en hel värld, som med skäl beundrande låg för hennes fötter, hafva en mängd svenska sångerskor och delvis sångare, utrustade med goda röster, men saknande öfriga kvalifikationer, drömt om segrar på världens största och ryktbaraste scener; men dessa segrar hafva, i de flesta fall, totalt uteblifvit eller också ha dessa lycksökares ansatser ej varit allvarligare än att de stannat på halfva vägen.

Dessa personer själfva, eller de för dem intresserade här i landet, hafva icke förstått, att en Jenny Lind och en Kristina Nilsson af naturen varit utrustade med den genialitet, den gudagnista, som endast af försynen själf hos dem blifvit nedlagd; och genom hvilkens eldande kraft de kunnat nå den höga ståndpunkt de intagit.76

Arbetet allena är icke tillfyllest för att slutligen kunna hänföra en hel värld; det är de högre sublima och ideala egenskaperna, som bereda de lysande segrarna.

Sverige har väl ensamt kontribuerat med ett hundratal af unga sångerskor, hvilka utrustade genom vänners och mecenaters hjälp, begifvit sig till utlandet för att hos de berömda sånglärarna inhämta sångkonstens utmärktaste metoder; men endast några fa ha lyckligen hamnat i utlandet såsom välackrediterade konsertsångerskor. Man har icke förstått, att de ryktbara sånglärarna där ute, liksom de mindre märkvärdiga här hemma, i främsta rummet tänka på de inkomster de hafva i sikte, i sista rummet på om deras elever komma att duga för teatern eller ej. Hvarje elev från främmande land, som anmäler sig hos dem, må vara utrustad med god eller dålig röst — eller äga en högre eller lägre intellektuel begåfning, så mottages den lika välkommet med öppna armar af lärarna, skänkes de fagraste löften och invaggas i de bästa förhoppningar, så länge lärjungens kassa förslår att tillfredsställa lärarens anspråk. Undantag bland lärarna finnas ju ock — men de uppsökas mindre ofta.

Dessa elever uppehållas två eller flere år under förespeglingar af att de slutligen skola nå det eftersträfvade målet, debut och engagement i utlandet, hvilket dock vanligtvis uteblir — och hvar då, i synnerhet alla dessa unga damer slutligen hamna — det fa vi aldrig veta. Men så mycket77

veta vi, att endast ett begränsadt eller högst litet antal, efter mångåriga studier och obehag, möjligen vinna en liten anställning på de obetydligaste platser, där teatrarna i det stora hela icke spela någon roll; icke förty sända de, medan de hålla modet uppe, den ena reklamnotisen efter den andra till hemlandet, för att fortfarande kunna åtnjuta det understöd välvilliga konstvänner och gynnare skänkt dem. Det hör till sällsyntheterna, att t. ex. en

enda af dem, såsom t. ex. nu fröken Petrini, lyckats finna fotfäste vid en operascen i Paris, utan att likvisst någon säkerhet för framtiden därvid är att bygga på.

Hvad som t. ex. lyckades för Sigrid Arnoldsson med hennes lilla röst, men rika begåfning och goda skola — och framför allt genom hennes älskliga väsen och vackra utseende, har ju icke lyckats en sådan framstående och utmärkt sångerska som t. ex. fru Ostberg, som — man kan ju utan att förnärma henne säga så — på gamla dagar vågade sig ända till Amerika, för att, missnöjd som hon var med våra små förhållanden, där borta skapa sig en ny ställning, där hon väntade att skära guld med täljknifvar.

Där borta kan ingen konstnär skörda lagrar utan att på förhand vara försedd med ett europeiskt ryktbart namn, med hvars besittning en kvinnas ålder icke heller spelar någon roll, framför allt om hon är utrustad med skönhet och ungdom. Att svenska artister där borta göra lycka bland skandinaverna är en sak för sig och

räknas icke med bland de stora tilldragelserna. Detta fru Östbergs oförsiktiga steg står ännu att reparera genom ett förståndigt beslut från hennes sida, att hellre ägna sina krafter åt sitt fosterland, där en i bedömandet af hennes talang förståndig och entusiastisk publik med öppna armar, innan det blir för sent, skulle hälsa henne välkommen åter.79

XIII.

Lika sorgligt ryktbara som våra grofkorniga recensenter, om hvilka jag nyss talat, äro de moderna plågoandarna, de s. k. interviewarna, hvilka i egenskap af utfrågare hos redaktörerna i våra tidningar tillvälla sig utrymme för att på sitt närgångna sätt göra sig intressanta och eftersökta. Sedan amerikanare och engelsmän i stor skala slagit in på denna metod och i alla länder fått sina efterapare, hvilka ju kunna hafva sitt pikanta berättigande inom politikens och pladdrets värld, har det blifvit modernt att underhålla den nyfikna publiken med redogörelser för de samtal, med hvilka dylika utfrågare behaga besvära vetenskapsmän och konstnärer af alla slag. Saken i och för sig är ju ej så synnerligt klandervärd, allt beror på hur den frågande uppfattar både sitt ämne och dess föremål; om han själf förstår hvad han blandar sig i och hur pass mycket gentleman han är.

Det är i synnerhet en herre här i Stockholm, . som flerfaldiga gånger redan blamerat sig genom offentliggörandet af dylika interviews, hvars korrekthet är högst tvifvelaktig. En gång har han8o

t. ex. i en intervievv med Victor Holmquist på-bördat honom yttranden, hvilka herr Holmquist inför mig sedan desavouerat — likaså var det i en interview med fru Östberg — och senast har han varit djärf nog att publicera en del yttranden i en intervievv, som han fört med madame Melba, som i sin tur icke vill vidkännas sina uttalade repliker. Slutligen har hennes impressario, en yngre impressario af renaste sorten, måst förneka sannfärdigheten af interviewarens uppgifter, hvilket allt ställer både honom och de utfrågade i en allt annat än gynnsam dager. Man vet härvidlag icke hvar sanning eller osanning är att söka, och man kan så lätt förstå hur till och med en menlös svensk intervieware kan råka i den obehagliga situationen att blifva ansedd för att löpa med lögn eller otillförlitliga uppgifter.

Vi kunna ju lätt föreställa oss, huru en svensk nyhetsjägare eller reporter i Sverige, som icke är så slängd i främmande språk, skall råka illa ut i en sådan tète-à-tète med en utländsk opera-diva eller stjärna. Han söker henne kanske på en olämplig tid, då hon är starkt upptagen af andra angelägna sysselsättningar, han uttrycker sig illa eller klumpigt på ett främmande språk, med en prononciation, som försvårar hennes beredvillighet att förstå hvad han framför, och han mottager svaren i det hastiga tempo, med hvilket den utländska konstnärinnan är van att uttrycka sig; och hinner icke så noga följa med hvad hon tillkännagifver vara sin uppfattning af saker och ting — och se-6i

dan skyndar han sig att af detta bristfälliga material tillaga en anrättning, som, med en i hans ögon för tillfället pikant inflickning af hån och förolämpning mot någon, som just då illa råkat ut för begabbelse, t. ex. en af den svenska operans kapellmästare eller någon annan syndabock, skall smaka hans tidningsnyfikna och lättrogna läsekrets.

Följden blir då ytterligare desavoueringar till publikens löje och förargelse, för att icke tala om den förargelse

han förorsakat den utfrågade och från alla kanter jäktade artisten. Att dylika inter-vieware eller reporters i vår icke så nogräknade tid existera, är ju icke så underligt; underligare är det, att det gifves hyggliga tidningsredaktörer, hvilka utsätta sina ansedda tidningsorgan för dylika äfventyrligheter.82

XIV.

Jag märker vid slutet af denna broschyr, att jag fortfarande är mycket mera intresserad för våra teaterangelägenheter än jag för närvarande trodde mig vara — därför torde också min här och där synliga ifver och hetta finna fullt berättigadt ursäktande.

Summa summarum: min högsta önskan är, att våra teatrar i allmänhet, och framförallt våra två förnämsta, måtte — med klart medvetande om hvad de äro skyldiga den konst de tjäna, liksom det forum, af hvilket de hufvudsakligen skola dömas — framgent beflita sig om sina uppgifters värdiga handhafvande, så att, när om några år det nya stora teaterhuset står färdigt att öppna sina portar för måhända både opera- och talscen, hela den »kungliga» teaterglansen icke allenast är att skåda i trappor, korridorer och i åskådarerummets prakt och ändamålsenlighet, utan framförallt i hvad dess dåvarande styrelse af den nuvarande mottagit i konstnärligt arf, så väl i fullgod trupp som i scenisk utstyrsel.

Och icke minst torde omsorgen för det nationella, sådan den, redan nu, glädjande visar»3

sig i kgl. operastyrelsens värdiga upprop om pristäflan mellan svenska operakomponister, blifva första föremålet för våra bägge förnämsta sceners intresse och fortsatta verksamhet!

December 1893—Januari 1894.